

Chotěbor, Petr

Příspěvek ke studiu stavební podoby tvrzí

Archaeologia historica. 1983, vol. 8, iss. [1], pp. 513-520

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139478>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PETR CHOTĚBOR

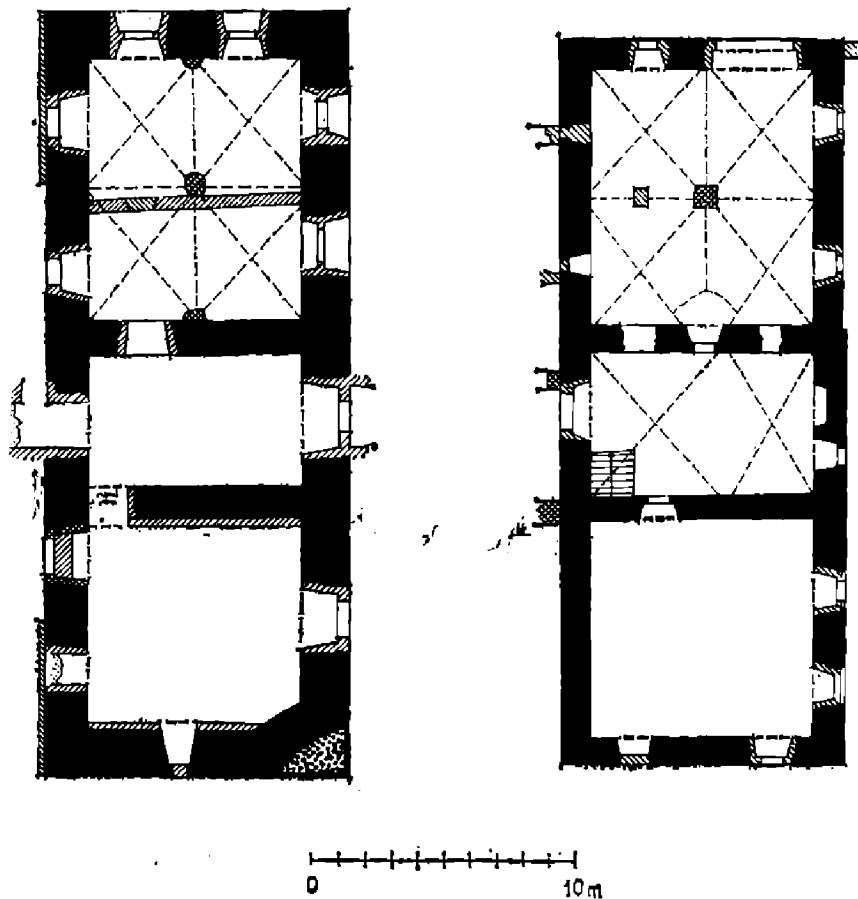
Se studiem stavební podoby tvrzí souvisí úzce otázka, čím byla tato podoba určována a čím byla nebo mohla být ovlivněna. Vztahem stavební podoby k sídlišti a terénu jsem se zabýval ve svém loňském příspěvku.

Ze srovnání několika desítek tvrzí vyplynulo, že můžeme srovnávat sídla založená v různých terénních a sídlištních podmínkách a geograficky vzdálená. Nejsou alespoň výjimkou stavby, které jeví značnou typologickou příbuznost, ačkoli se pravděpodobně nemohly vzájemně ovlivňovat. Jako příklad uvádím obytný palác, který je nejstarším jádrem zámku Starosedlský Hrádek okr. Příbram [Chotěbor 1980] a velmi podobnou palácovou stavbu, jediný stojící pozůstatek feudálního sídla v Komárově, okr. Beroun. Tvrz v Komárově byla sice po r. 1500 přestavěna v rozsáhlejší a bohatěji vybavené sídlo, můžeme se však domnívat, že palácová stavba patří ještě 15. stol., podobně jako Starosedlský Hrádek. Bylo by ovšem zajímavé zjistit, zda a do jaké míry ovlivňovala vzájemně svou stavební podobu sídla, založená ve velké blízkosti. Výběr příkladů je dosti obtížný, protože z původní husté sítě tvrzí máme dnes zachovány jen zlomky. Z hlediska vzájemné blízkosti by byly nejvhodnější tvrze, situované ve stejné vsi (asi nejznámější je příklad dvou, původně tří tvrzí ve Starých Kestřanech, okr. Písek, dvou tvrzí v Holešicích, okr. Příbram nebo v Mrači, okr. Benešov). Zde však jde často o značně rozdílnou dobu vzniku, jak potvrdil i výzkum dvou tvrzí v Ervěnicích, okr. Most [Kašička, Nechvátal 1981]. Srovnávané tvrze by měly být alespoň přibližně stejného stáří, už proto, že o vývoji jejich stavební podoby v závislosti na čase dovedeme zatím říci jen málo. Za současného stavu vědomostí lze pouze konstatovat, že některé stavební typy byly užívány po krátké období (kruhový areál s obvodovou zástavbou, srovnatelný s hrady s plášťovou zdí), jiné naopak velmi dlouho (obytné věže, více-prostorové paláce na obdélném půdorysu). Datování těchto staveb, zachovaných často bez výraznějších architektonických detailů a s kusými písemnými prameny je navíc samo o sobě nelehké.

Z dosavadní literatury, která zpracovává sídla nižší šlechty v menších ucelených regionech (Huml 1976, Huml 1977, Huml 1981, Kabát, Slepíčka 1969) nevyplývá rovněž nějaká výrazná podobnost stavební podoby blízkých tvrzí. Může to být způsobeno částečně i tím, že stupeň jejich zachovalosti se v jednotlivých případech liší natolik, že je mnohdy lze jen těžko srovnávat.

Pro srovnání blízkých tvrzí jsem zvolil skupinu sídel na Protivínsku. Je zajímavé, že do malého prostoru, vymezeného tvrzí Bozejovice, dvorem Dvorce a tvrzíštěm jihovýchodně od něho, jsou různými badateli lokalizovány vsi Bozejovice, Dvory (také Víckovice) a Modlíškovice (také Petrovice) [Sedláček 1927, VI, Profous 1947, I, 403; 1951, III, 120; Profous—Svoboda 1957, IV, 537].

Bozejovice — tvrz se částečně zachovala v přestavěné podobě. Písemně je zmiňována k r. 1443, kdy byla dobyta [Sedláček 1934, VII, 254]. Stavba

Obr. 1. Příklad podobných obytných staveb tvrzí. Vlevo Komárov, okr. Beroun (zaměření M. Fuchs a autor), vpravo Starosedlský Hrádek, okr. Příbram (zaměření autor). Černě zdivo z 15. stol., křížkování z 1. pol. 16. stol., šrafovaně mladší.

sama, ačkoliv má mizivý počet architektonických detailů, dovoluje datování ještě do 14. stol.

Dvory (Vickovice) — tvrz zanikla, na jejím místě stojí dvůr.

Modliškovice (Petrovice) — tvrz se částečně zachovala. V predikátech se Modliškovice vyskytují od r. 1331, ale ještě r. 1382 se zde uvádí jen dvůr (Profous 1951, III, 120), takže vznik tvrze lze pravděpodobně klást až do sklonku 14. stol.

Albrechtice (původně Humprechtice) — tvrz zanikla.

Drahonice — v predikátech se vyskytují od r. 1317 (Profous 1947, I, 403). Zachovaná část tvrze je v literatuře datována do 14. stol. (Reichertová 1961, 602), což bude nutno posunout do jeho poslední čtvrti, neboť ještě r. 1374 jsou Drahonice při prodeji zmiňovány jen jako ves (Sedláček 1934, VII, 247).

Maletice — tvrz zanikla.

Klokočín — tvrz vznikla pravděpodobně až v 15. stol. (Sedláček 1934, VII, 262). Zachována je obdélná patrová budova, podle povrchového průzkumu pravděpodobně renesanční.

Vzdálenější, alespoň částečně zachované stavby tvrzí: **Cehnice** (zachována silně přestavěná patrová obdélná budova), **Mladějovice** (zachována mladší renesanční stavba; starší sídlo, dochované údajně v terénním reliefu, nebylo podrobno průzkumu), **Putim** (obdélný trojprostorový palác — Mencl 1980, 157), **Staré Kestřany**, **Brloh** (o pozůstatcích tvrzí na těchto dvou lokalitách bude detailněji pojednáno dále).

Nejvhodnější pro srovnání jsou pro svou blízkost i stejné stáří sídla v Božejovicích, Modliškovcích a Drahonicích. Všechna jsou dochována neúplně, ale k jejich srovnání to postačí.

Tvrz **Božejovice** je založena na relativně výrazném terénním útvaru. Je jím ostrožna, převýšená nad dnem Tvrzského rybníka o 6–8 m. Hlavní

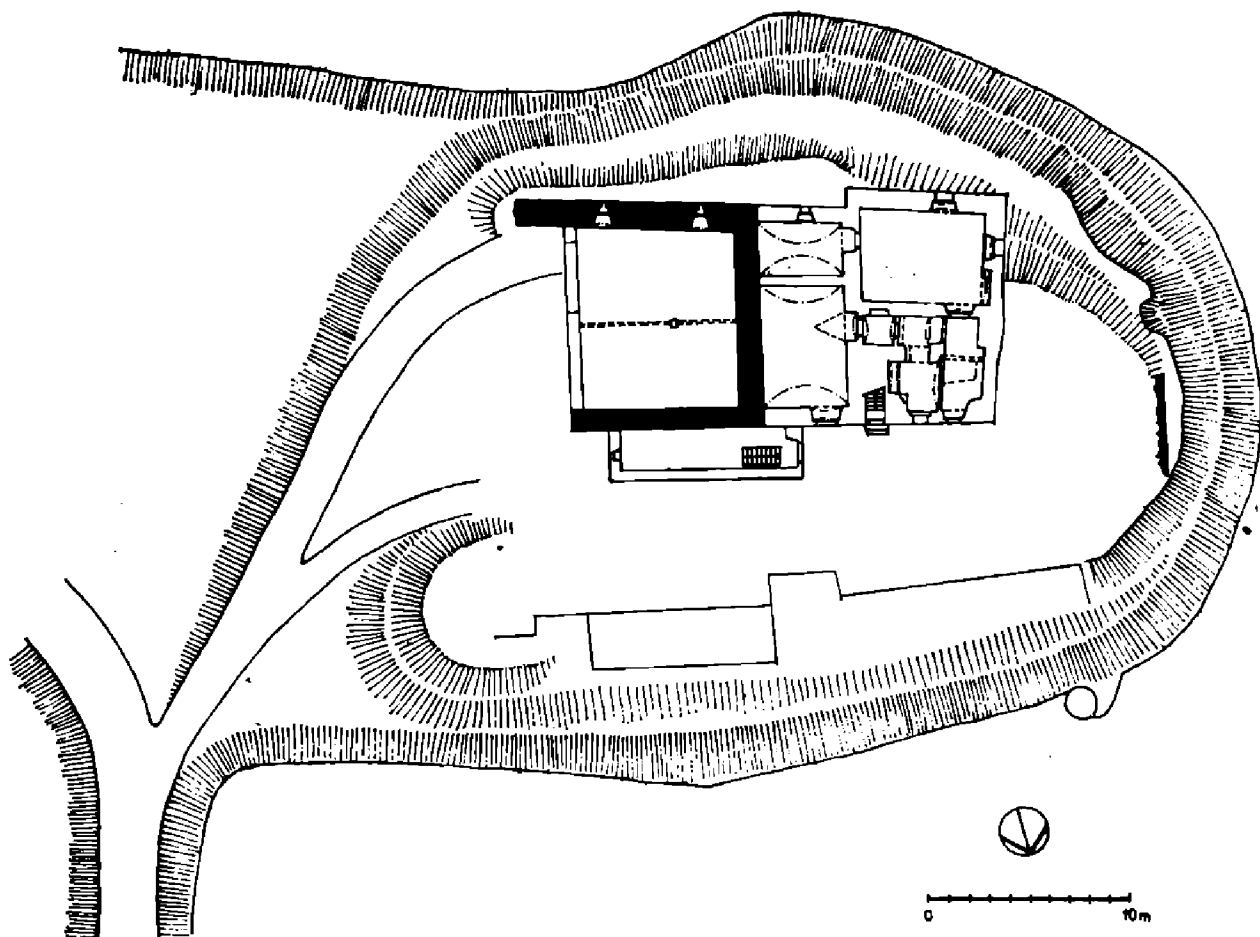
Obr. 2. Schematická mapka lokalt na Protivínsku.

obytnou stavbou byla palácová budova obdélného půdorysu, situovaná při okraji většího opevněného areálu. Z písemných pramenů nepřímo vyplývá, že původní opevnění bylo valové (Sedláček 1934, VII, 255). Situaci z r. 1837 viz Chotěbor 1982, 362.

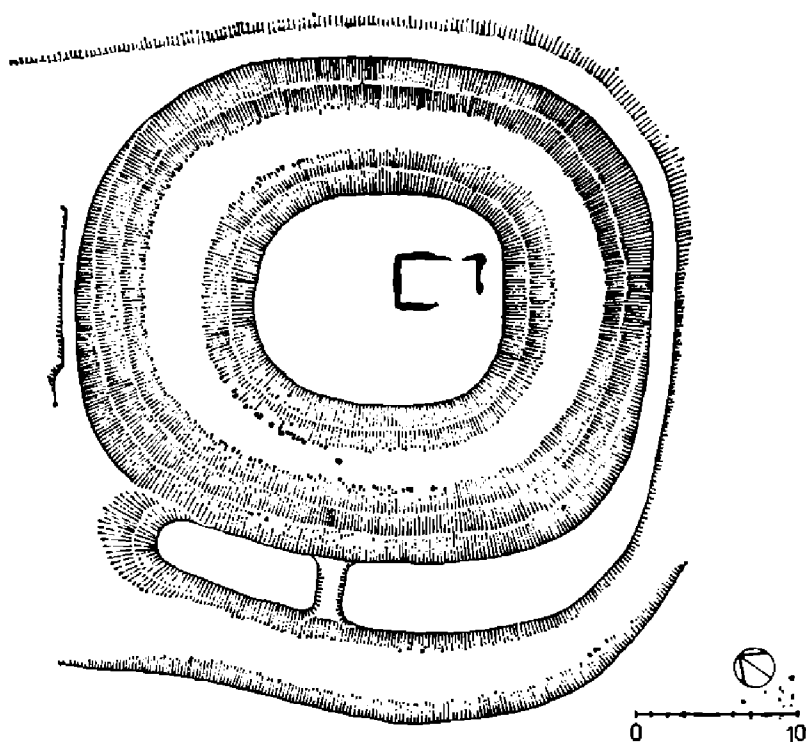
Tvrz *Modliškovic* byla založena v rovině pod svahem v místě z dnešního hlediska strategicky nevýhodném. Jedinou výhodou založení je snad ta, že umožňuje vodní opevnění. Tvrziště má tvar obdélníka se zaoblenými rohy, je obehnáno valem a příkopem a jeho plocha leží níž než okolní terén. Dochoval se půdorys jedné místnosti, z jejíž velikosti a polohy můžeme usuzovat na nejspíše trojprostorovou stavbu menších rozměrů, popřípadě na obvodovou zástavbu.

Tvrz *Drahonice* je založena v rovině a je jen nepatrně vyvýšena nad náves a zástavbu vsi. Z poměrně velkého komplexu budov tvrze, rozšířené v zámek, se dochovala jen část obvodové hradby a válcová věž, situovaná původně v nároží opevnění. O podobě obytné stavby nás může informovat jen vyobrazení, které v překreslené podobě uvádí Sedláček (Sedláček 1934, VII, 247). Pochází z Protivínského archivu a ukazuje podobu drahonického zámku před r. 1710. Stavby, které můžeme srovnat s katastrální mapou nebo s dnešním stavem, jsou zachyceny zcela pravdivě. Jako pravděpodobné nejstarší jádro zde vidíme mohutnou obytnou věž (nedá se vyloučit ani věž s připojenou palácovou budovou). Můžeme tedy uvažovat o určité podobnosti s tvrzí v Modliškovicích.

Zcela odlišný je způsob opevnění s nárožní věží, která se u obou předchozích lokalit nevyskytuje a velmi pravděpodobně se ani vyskytovat nemohla.

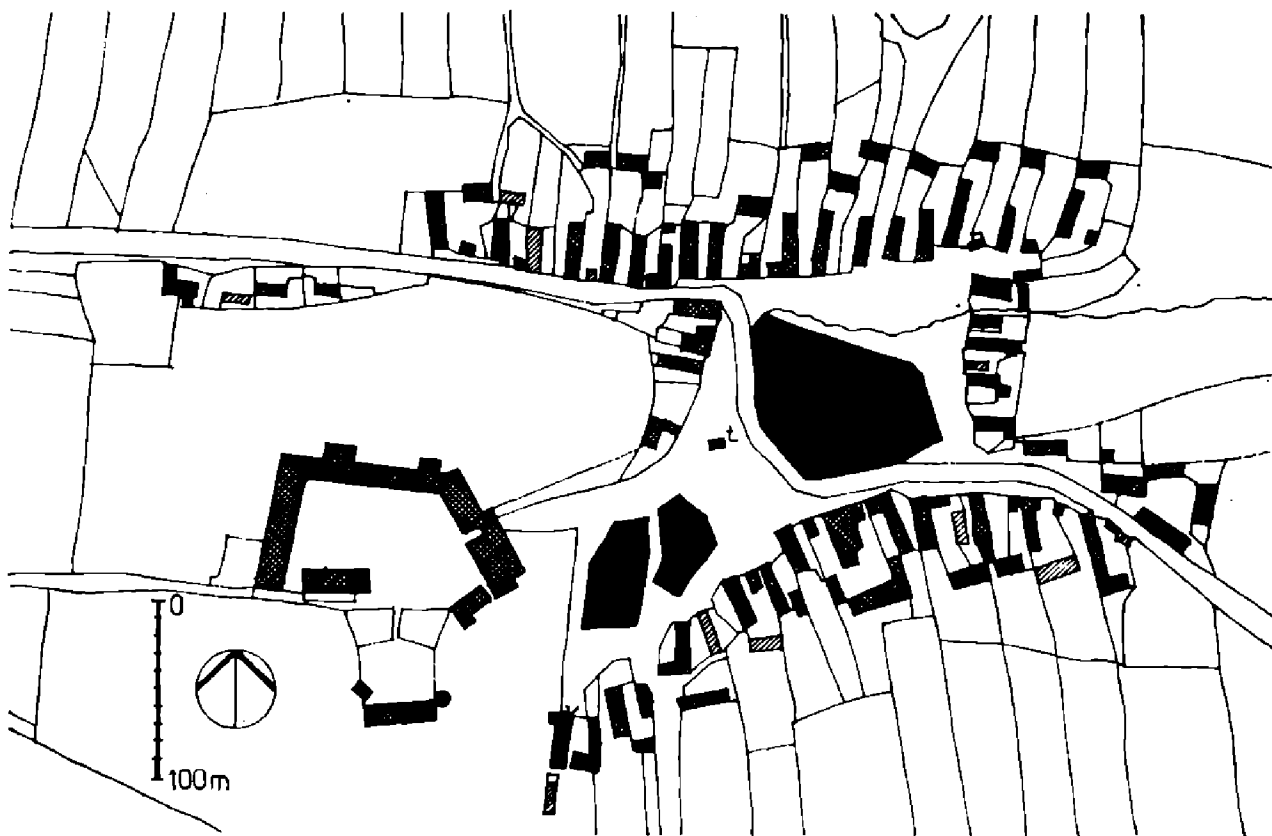

Obr. 3. Bozejovice, okr. Písek, půdorys tvrze. Černě nejstarší zdívo z konce 14. stol. (?). Zaměření M. Fuchs a autor.

Obr. 4. Modlíškovice, okr. Písek, půdorys tvrziště. Zaměření M. Fuchs a autor.

Nejbližšími analogiemi fortifikace z Drahoníc jsou poměrně blízké obě tvrze v Kestřanech a pozůstatek tvrze v Brlohu. Věž z Drahoníc je proti těmto příkladům mohutnější, takže by snesla srovnání se soudobou hradní architekturou. Při srovnání všech příkladů můžeme konstatovat i další odlišnosti. Věže, umís-

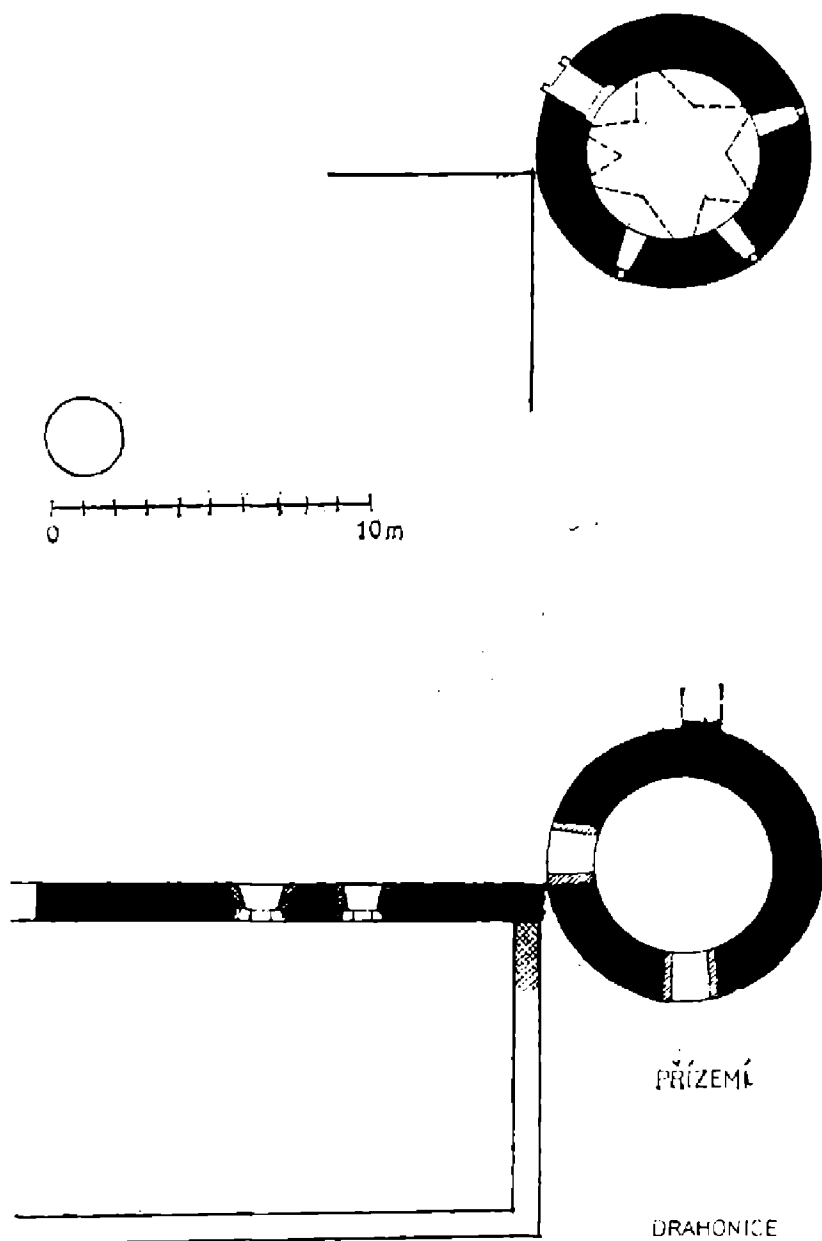
Obr. 5. Drahonice, okr. Písek. Výsek z mapy stabilního katastru z r. 1837.

těné analogicky na stejném místě opevnění, se liší půdorysem: v Drahonicích a v dolní tvrzi kestřanské jsou válcové, v Brlohu a horní tvrzi z Kestřan válcové jen zevně, uvnitř pak zploštělé. Tato úprava je zřejmě vedena snahou o plynulé vedení hradebního ochozu a svědčí již o výraznější diferenciaci jednotlivých částí opevnění podle jejich skutečné funkce. V literatuře je proto právem chápána jako vývojově pokročilejší proti věžím válcovým [Menclová 1972, 491]. Výrazná podoba nárožní věže v Brlohu a Kestřanech naznačuje možnost vzájemného ovlivnění stavební podoby. Další části obou tvrzí však srovnávat nelze, neboť v Brlohu se z původní tvrze zřejmě více nezachovalo. Dochovaná obytná stavba s renesanční sgrafitovou výzdobou je mladšího původu, protože leží vně areálu opevněného hradbou s nárožní věží. Z několika míst, kam by bylo možno lokalizovat obytné jádro tvrze, je nápadná dosti výrazná skalní vyvýšenina, z níž v podobě malého pahorku vyčnívá klenba zapuštěného, v současné době nepřístupného sklepního prostoru. Při poměrně velké vzdálenosti tohoto útvaru od nárožní věže (cca 40 m) by opevněný areál tvrze musel mít velkou rozlohu.

Uvedená malá skupina tvrzí je jen drobným příkladem a neumožňuje žádné obecnější závěry. Vzájemné ovlivnění stavební podoby bylo v jednom případě vyvráceno, v druhém se naopak jeví jako pravděpodobné. Tato situace patrně odpovídá skutečnému stavu, v němž jistě hrály roli náhodné okolnosti, jako přání stavebníka, jeho vzdělání, finanční možnosti, příbuzenské a osobní vztahy k ostatní šlechtě, tedy okolnosti, které dnes můžeme postihnout jen výjimečně, zejména u nižší šlechty.

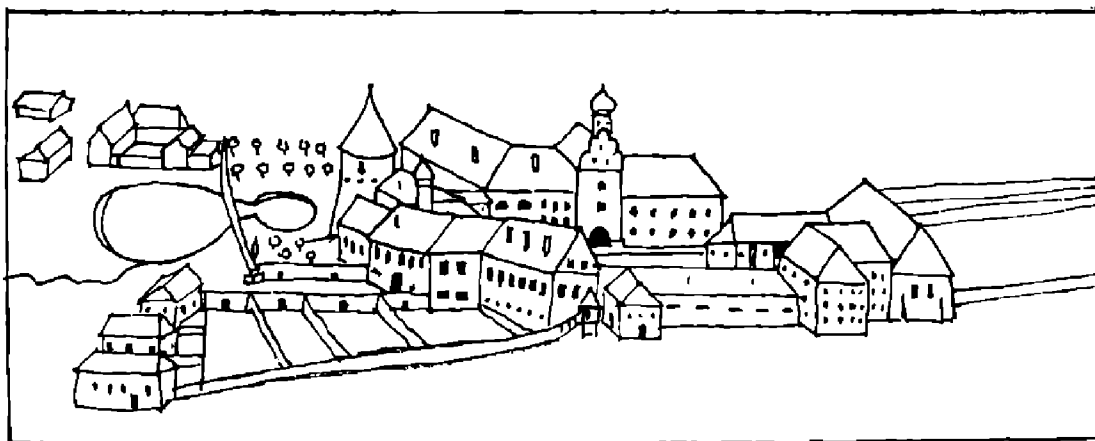
Literatura

- Huml, V. 1976: Příspěvek ke studiu opevněných sídel drobné šlechty v Čechách, AR XXVIII, 165—171.
 Huml, V. 1977: Sídla nižší šlechty na Jistebnicku, AH 2, 93—104.

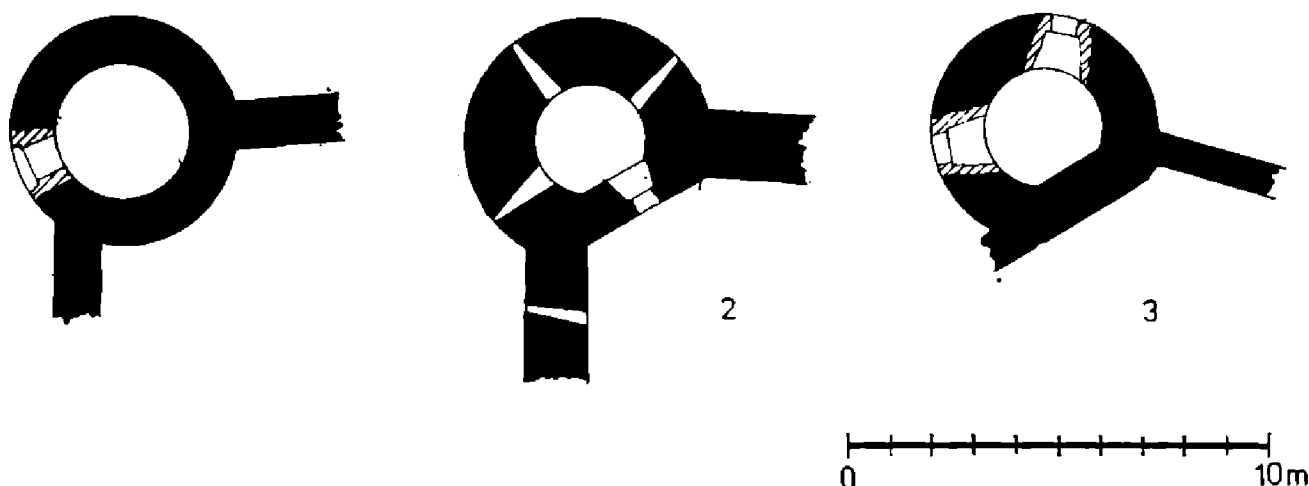

Obr. 6. Drahonice, okr. Písek, půdorys dochované části tvrze. Černě zdlvo z konce 14. stol., křížkově barokní, šrafovaně novodobě.

- Huml, V. 1981: Sídla nižší šlechty na bývalém vlksickém panství ve východní části Milevska, AH 6, 123—138.
- Chotěbor, P. 1982: K situaci a stavební podobě vesnických feudálních sídel, AH 7, 357—366.
- Kabát, J.—Slepička, K. 1969: Terénní průzkum pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov, Výzkumy v Čechách, Praha.
- Kašička, F. 1977: Feudální sídla na vesnici ve stavebně historickém průzkumu SÚRPMO (Hradenín, Popovice, Staré Kestřany), AH 2, 81—91.
- Kašička, F.—Nechvátal, B.: K vývoji stavební podoby české středověké tvrze, AH 6, 139—146.
- Mencl, V. 1980: Lidová architektura v Československu, Praha.
- Menclová, D. 1972: České hrady II, Praha.
- Profous, A. I, 1947, II, 1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, Praha.
- Profous, A.—Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny IV, Praha.
- Reichertová, K. 1961: K problematice výzkumu středověké tvrze, PA LII, 599—608.
- Sedláček, A. 1934: Hrady, zámky a tvrze království českého VII, Praha.

Obr. 7. Drahonice, okr. Písek, zámek před r. 1710. Zjednodušená reprodukce vyobrazení, publikovaného A. Sedláčkem.

Obr. 8. Nárožní věže v opevnění blízkých tvrzí: 1 — Staré Kestřany, dolní tvrz (podle zaměření SÚRPMO); 2 — Staré Kestřany, horní tvrz (podle F. Kabičky); 3 — Brloh (zaměření M. Fuchs a autor). Všechny kresby autor.

Zusammenfassung

Beitrag zur Bauform der Festen

Im Zusammenhang mit seinem Beitrag auf der 13. Konferenz der mittelalterlichen Archäologie befaßt sich der Autor mit Tatsachen, welche die Bauform der Festen beeinflussen konnten. Vorerst führt er die sehr ähnlichen Dispositionen der Wohnpalastobjekte in Starosedlský Hrádek, bez. Příbram, und in Komárov, Bez. Beroun, an. Beide Bauten stammen wahrscheinlich aus dem 15. Jh., die Zentralpfeilerwölbung ist in der 1. Hälfte des 16. Jh. entstanden. Obwohl die Bauform so ähnlich ist, konnten die genannten Festen einander offenbar nicht beeinflussen.

An einer kleinen Gruppe von Festen in der Gegend von Protivín wird dann dargestellt, ob und wie einander Festen beeinflussen konnten, wenn sie in großer Nähe angelegt wurden, der Oberflächenbegehung und den Schriftquellen zufolge auch gleich alt sind. Die Feste in Božejovice liegt auf einer Landzunge, die von dem umfangreichen Teich Tvrzský rybník geschützt war, und läßt Reste ihres Wohnkerns, einen Palast auf rechteckigem Grundriß, erkennen. Nach den Schriftquellen war sie ursprünglich mit einem Wall befestigt. Die ganz nahe liegende Feste Modliškovice (Petrovice) ist in Lage und Bauform anders. Sie stand in der Ebene am Fuß einer Böschung. Das nicht allzu große regelmäßige Festengelände liegt tiefer als das Geländeneiveau und der Wall, der es nebst einem Graben umgibt. Nach den erhaltenen Resten zu schließen stand im Festenraum ein ziemlich kleines rechteckiges, vielleicht turmartiges Objekt. Die in der Ebene liegende Feste von Drahonice besaß als ältestes Wohnobjekt offenbar einen Wohnturm, wie man aus Abbildung vor dem J. 1710 erkennt. Von den beiden

vorher genannten Festen unterscheidet sie sich allerdings auffallend durch eine Befestigung mit Eckturm. Die nächstliegenden Analogien sind die ebenfalls in dieser Weise befestigten Festen in Kestřany und Brloh aus der Gegend von Písek. Die Ecktürme in Brloh und der oberen Feste in Kestřany sind einander so ähnlich, daß es sich um eine Beeinflussung der Bauform gehandelt haben konnte.

Der Vergleich der ersten drei Festen hat demnach keine Bestätigung näherer Beziehungen gebracht; bei den sonst genannten Analogien kann man diese Möglichkeit jedoch voraussetzen. Nachdem es sich nur um ein kleines Beispiel handelt, ist es offenbar für die Gesamtlage charakteristisch. Die Bauform von Festen mochten zufällige, heute nicht mehr erfaßbare Umstände beeinflußt haben, z. B. der Wunsch des Bauherrn, seine verwandtschaftlichen oder andere Beziehungen in Adelskreisen, finanzielle Möglichkeiten u. a. m.

Abbildungen:

Abb. 1. Beispiel ähnlicher Wohnobjekte von Festen. Links Komárov, Bez. Beroun (Vermessung: M. Fuchs und der Autor), rechts Starosedlský Hrádek, Bez. Příbram (Vermessung: der Autor). Schwarz—Mauerwerk aus dem 15. Jh., gekreuzelt — 1. Hälfte des 16. Jh., schraffiert — jünger.

Abb. 2. Schematische Karte der Lokalität in der Gegend von Protivín.

Abb. 3. Božejovice, Bez. Písek, Grundriß der Feste. Schwarz — das älteste Mauerwerk vom Ende des 14. Jh. (?). Vermessung: M. Fuchs und der Autor.

Abb. 4. Modliřkovce, Bez. Písek, Festengrundriß, Vermessung: M. Fuchs und der Autor.

Abb. 5. Drahonice, Bez. Písek. Ausschnitt aus der Karte des stabilen Katasters aus dem J. 1837.

Abb. 6. Drahonice, Bez. Písek, Grundriß des erhalten Festenteils. Schwarz — Mauerwerk vom Ende des 14. Jh., gekreuzelt — barockes, schraffiert — neuzeitliches Mauerwerk.

Abb. 7. Drahonice, Bez. Písek, Schloß vor dem J. 1710. Vereinfachte Reproduktion der von A. Sedláček veröffentlichten Abbildung.

Abb. 8. Ecktürme der Befestigung naheliegender Festen:

1 — Staré Kestřany, untere Feste (Vermessung: SÚRPMO);

2 — Staré Kestřany, obere Feste (nach F. Kařička);

3 — Brloh (Vermessung: M. Fuchs und der Autor).

Alle Zeichnungen vom Autor.